

Weg met de gildes!

De invloed van de Wet Le Chapelier op de arbeiders van verlicht Frankrijk

Onder invloed van de Franse Revolutie werden verlichte denkbeelden onderdeel van het beleid van regeringen. De Wet Le Chapelier (1791) verbood corporaties en gildes, en gaf burgers vrije toegang tot het uitoefenen van een beroep. Gildes werden gezien als een restant van de oude standenmaatschappij; vrije arbeid werd het nieuwe ideaal. In de praktijk was de Wet Le Chapelier voor arme burgers eerder een verslechtering dan een verbetering. Vooral de rijke bourgeoisie profiteerde van economische vrijheid.

Kleio gaat wat dieper in op de verplichte voorbeelden. Met behulp van deze achtergrondinformatie kunt u uw leerlingen nog beter voorbereiden op de examenstof. Een serie om te bewaren dus. Dit artikel geeft achtergrondinformatie bij het verplichte voorbeeld *De Wet Le Chapelier (1791)*.

De achttiende eeuw staat bekend als de 'eeuw van de rede'. Invloedrijke filosofen als Montesquieu, Voltaire en Rousseau waren sleutelfiguren in een nieuwe intellectuele stroming, de verlichting. Verlichte denkers hadden – direct of indirect – kritiek op de Franse samenleving, die werd gekenmerkt door het feodalisme, de standenmaatschappij en een absoluut koningschap op basis van het *droit divin*. Verlichtingsfilosofen keerden zich tegen het absolutisme en waren voorstanders van democratisering. Montesquieu stelde een machtscheiding in de vorm van de *trias politica* voor, Voltaire pleitte voor een constitutioneel staatsmodel en Rousseau schetste in *Du contrat social* een ideale samenleving waar de machtsbasis lag bij het soevereine volk. Het verlichte gedachtegoed verspreidde zich, onder meer door de intellectuele salons, snel onder de Europese elite. De verlichte ideeën over een nieuwe, betere samenleving leidden tot het ontstaan van een revolutionaire ideologie. Deze revolutionaire, intellectuele onderstroom was een belangrijke politieke oorzaak van de Franse Revolutie.

Weg met de koning

De Franse Revolutie (1789-1799) is onmiskenbaar een van de belangrijkste keerpunten van de moderne geschiedenis. Er kwam een einde aan het ancien régime, en het absolute koningschap

Remy Balistreri is docent geschiedenis op het Zuider Gymnasium in Rotterdam.

werd vervangen door een burgerlijke regering. Lange tijd is de Franse Revolutie door historici vooral geïnterpreteerd als een sociaaleconomische omwenteling, een revolutie waarbij de klasse van de burgerij de macht veroverde op de adel. In deze opvatting ontstaat na 1789 een egalitaire samenleving, waarbij sociale verschillen onder het mom van *liberté, égalité* en *fraternité* waren opgeheven. Tegenwoordig zien historici niet 'klasse', maar 'ideologie' als belangrijke verklaring voor de revolutie.

In het wetenschappelijke debat is veel aandacht voor het feit dat de Franse Revolutie ontstond als gevolg van een complexe samenloop van politiek-ideologische en sociaaleconomische factoren. De veranderingen werden aangewakkerd door het volk, maar aangestuurd door een deels oude en deels nieuwe elite, die bestond uit de verlichte adel ▶

Prent met een bekende spreuk uit de tijd van de Franse Revolutie. De tekst luidt: 'Eenheid, ondeelbaarheid van de Republiek. Vrijheid, gelijkheid, broederschap of de dood.' Gemaakt in 1793 door een onbekende auteur. Bron: Bibliothèque Nationale de France.

en de gegoede burgerij, de bourgeoisie. Op economisch gebied waren verlichte denkers voorstander van vrije handel en individuele rechten. Individen mochten niet worden tegengehouden door gildes of coalities, die zich daarbij beriepen op rechten uit de tijd van het ancien régime. Gildes hielden modernere en slimmere technieken veelal tegen, uit angst voor concurrentie. Verlichters vonden concurrentie juist goed, omdat de maatschappij als geheel gebaat is bij vooruitgang. De Schotse econoom Adam Smith wordt gezien als de grondlegger van de moderne liberale economie. Smith was zowel een belangrijke verlichtingsfilosoof als een van de grote economische denkers van de moderne tijd. In zijn boek *The Wealth of Nations* (1776), het magnum opus van Smith, betoogde hij dat een individu de vrijheid moet hebben om zijn eigen economische belang na te streven. *Laissez-faire* was het adagium van Smith: de overheid moet de markt het werk laten doen, het mechanisme van de onzichtbare hand zorgt voor een zelfregulering van de economie. Een vrije markt, vrije arbeid en vrije concurrentie zijn de pijlers van het verlichte denken over de economie.

Verlichte economie

De Franse Revolutie is in belangrijke mate geïnspireerd op de denkbepelden van de verlichting, ook op het gebied van de economie. Nadat de Franse koning Lodewijk XVI de Staten-Generaal bijeenriep in de hoop de impasse over de torenhoge schuldenlast van de staat te doorbreken, eisten vertegenwoordigers van de derde stand in hun *Cahier de doléances* (zie Kleio 2, 2020) fundamentele hervormingen van de staatsinrichting. Op 17 juni

1789 riep de derde stand zich, uit onvrede over de weigering van de koning hun eisen in te willigen, uit tot de Nationale Vergadering. Bij de Eed op de Kaatsbaan, drie dagen later, zwoeren de afgevaardigden niet uit elkaar te gaan tot Frankrijk een grondwet had.

In de eerste fase van de Franse Revolutie, tot 1793, waren de relatief gematigde girondijnen aan de macht. In juni 1793 kwamen de meer radicale jakobijnen onder leiding van Maximilien de Robespierre aan de macht, waarna een tijd vol terreur en executies, en een burgeroorlog volgde (1793-1794). In de eerste periode van de revolutie, door sommige historici ook wel de 'creatieve' periode genoemd, vonden veel belangrijke hervormingen plaats. Veel van het verlichte gedachtegoed werd geïmplementeerd in wetgeving. Zo werden in de loop van 1789 de feodale wetten afgeschaft, de *Verklaring van de rechten van de mens en de burger* getekend en de kerkelijke bezittingen tot staats eigendom verklaard.

Decreet d'Allarde

Op 2 maart 1791 nam de Nationale Vergadering het Decreet d'Allarde aan. Dit decreet wordt gezien als een van de belangrijkste wetten uit de tijd van de Franse Revolutie. Deze wet werd geformuleerd in de geest van verlichte economische denkbepelden als vrijheid van handel en nijverheid. Personen moesten zo min mogelijk last hebben van wetten en regels. Alle bestaande ambachten werden ontbonden en de voorrechten van gildes, *les jurandes*, en arbeidersverenigingen, zoals de *compagnonnages*, werden beëindigd. Voortaan hoefde een individu geen lid meer te worden van een gilde om een beroep uit te mogen

Gedramatiseerd schilderij van de Eed op de Kaatsbaan. In 1791 gemaakt door Jacques-Louis David. Bron: Paleis van Versailles.

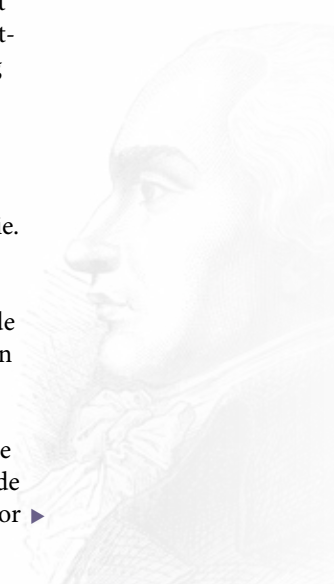

oefenen. Wie een beroep wilde uitoefenen, moest zich laten registreren bij de gemeente en een nieuwe belasting, het zogeheten patent, betalen. Het Decreet d'Allarde was geen vernieuwende gedachte en kwam in grove trekken overeen met een edict dat Anne Robert Jacques Turgot, minister onder Lodewijk XVI, in februari 1776 uitvaardigde. In de regeling uit 1776 werden de gildes afgeschaft en werd een begin gemaakt met het confisqueren van hun eigendommen. Turgot viel echter in ongenade aan het Franse hof en in augustus 1776 werden de gildes bij koninklijk besluit heropgericht.

Vooraf de positie van de staat werd door het Decreet d'Allarde verstevigd; de privileges van de gildes werden voor een belangrijk deel overgenomen door de overheid. Het Decreet d'Allarde beoogde hetzelfde als het edict van Turgot, maar ging minder ver dan deze wet uit 1776: de privileges van de gildes, zoals lidmaatschap als voorwaarde voor beroepsuitoefening, werden ontnomen, maar het gildewezen werd niet afgeschaft. De wet lokte een andere reactie uit dan de Nationale Vergadering had verwacht. Doordat de voorrechten van de gildes waren afgeschaft, namen werklieden het heft in eigen hand. Onder timmerlieden, hoefsmeden en hoedenmakers braken vrijwel meteen na de afkondiging van het decreet stakingen uit. De Amerikaanse historicus William H. Sewell Jr. beschrijft in zijn boek *Work and Revolution in France* hoe timmerlieden een eigen regulering opstelden en oplegden aan de gildemeesters. Deze gildemeesters stuurden een verzoekschrift naar de Nationale Vergadering, waarin zij waarschuwden voor de coalities die door arbeiders werden gevormd.

Wet tegen het verleden

Als reactie op de stakingen tegen het Decreet d'Allarde stemde de Nationale Vergadering op 14 juni 1791 in met de Wet Le Chapelier. De Wet Le Chapelier maakte een einde aan gildes, vakbonden, corporaties, verenigingen van arbeiders en boeren, en het overeenkomen van prijsafspraken. Gildes en corporaties werden gezien als een restant van het ancien régime, beroepsgroepen hielden het verleden in stand, sloten mensen uit en waren een product van de oude standenmaatschappij. Gildes stonden vernieuwing in de weg en maakten het voor nieuwelingen moeilijk om een beroep uit te oefenen. De Wet Le Chapelier zorgde, althans op papier, voor *liberté* en *égalité* voor alle beroepsgroepen en was daarmee een voorbeeld van verlicht denken over de economie. De Bretonse advocaat Isaac René Guy Le Chapelier, een jakobijn, was de naamgever van de wet en gold als een van de meest vooraanstaande leden van de Nationale Vergadering. Hij was een van de opstellers van de Eed op de Kaatsbaan en lid van de commissie die de Grondwet van 1791 voorbereidde. Volgens Le Chapelier was de coalitie van timmerlieden een overtreding van de revolutionaire principes en een groot gevaar voor ►

Wetsartikelen

Enkele van de belangrijkste artikelen uit het Decreet d'Allarde en de Wet Le Chapelier.

Decreet d'Allarde

ARTIKEL 7. Vanaf 1 april eerstkomend is eenieder vrij om naar goeddunken elke handel te drijven of elk beroep, kunst of ambacht uit te oefenen; maar hij is verplicht zich vooraf een patent te verschaffen, er de prijs van te betalen volgens de hierna vastgestelde tarieven en zich te voegen naar de bestaande en toekomstige politiereglementen.

Wet Le Chapelier

ARTIKEL 1. De afschaffing van alle vormen van corporaties van burgers van eenzelfde stand of beroep is een van de fundamentele bases van de Franse grondwet. Het is derhalve verboden hen terug op te richten, onder welk voorwendsel of onder welke vorm dan ook.

ARTIKEL 4. Indien, tegen alle principes van de vrijheid en van de grondwet in, burgers behorend tot dezelfde beroepen, ambachten of stieren, onderling overleg plegen of onderling overeenkomsten zouden afsluiten, die er zouden op gericht zijn slechts tegen een welbepaalde prijs in hun beroepssector mee te werken, dan zullen deze overeenkomsten en dit overleg, al dan niet onder ede aangegaan, als ongrondwettelijk verklaard worden, als een aanslag op de vrijheid en op de verklaring van de rechten van de mens, en derhalve zullen zij van geen enkele waarde zijn.

ARTIKEL 8. Alle samenscholingen van ambachtslui, arbeiders, gezellen, dagloners of die op hun aansporing zijn tot stand gekomen tegen de vrije uitoefening van de nijverheid en de arbeid door om het even welke persoon, zullen beschouwd worden als oproerige samenscholingen en als dusdanig uiteengedreven worden door de openbare macht.

De jakobijnse advocaat Isaac René Guy Le Chapelier gaf zijn naam aan de Wet Le Chapelier. Gravure gemaakt door H. Rousseau en E. Thomas rond 1889. Uit het boek *Album du centenaire van Augustin Challamel*.

de openbare orde. De goede bedoelingen van de arbeiders ten spijt, vormden beroepsorganisaties volgens Le Chapelier een te grote bedreiging voor de eenheid in de staat. In de Nationale Vergadering betoogde Le Chapelier: 'Zonder enige twijfel mogen alle burgers samenkomen, maar het is verboden voor burgers in dezelfde beroepsgroep samen te komen voor hun vermeende gemeenschappelijke belang.' Het afschaffen van coalities en corporaties paste in het verlichte denkbeeld, waarbij tussen het individu en de staat geen enkele andere institutie hoorde te bestaan.

Tegen stakingen

Voor historici is het de vraag in hoeverre de Wet Le Chapelier daadwerkelijk voortvloeide uit verlichte idealen. Uit de tijd zelf zijn nauwelijks toespraken en artikelen bekend en de wet werd zonder veel discussie aangenomen door de Nationale Vergadering. Sewell stelde dat de Wet Le Chapelier niet zozeer uit een ideologische overtuiging ontstond, maar eerder om de staat te beschermen tegen stakingen en arbeidersverenigingen. De wet was een onderdeel van het streven van de overheid om de invloed van het publiek in te perken. Deze visie werd ondersteund door het vluchtige verloop van het debat in de Nationale Vergadering. Het verbod op arbeiderscoalities

'Door het afschaffen van gildes bestond er niet langer een instantie die arbeiders beschermde tegen lage lonen, lange werktijden en zware of ongezonde werkomstandigheden'

werd door de afgevaardigden gezien als een van de meest fundamentele onderdelen van de Franse constitutie. Burgers die zich toch schuldig maakten aan dit verbod werden bestraft met een fikse boete en een schorsing van hun burgerschapsrechten gedurende een jaar. Na een kort debat stemde de Nationale Vergadering in grote meerderheid in met de nieuwe wet.

De Wet Le Chapelier werkte met name in het voordeel van de bourgeoisie. Arbeiders mochten zich volgens artikel 8 van de wet niet verenigen en niet verzetten tegen de vrije uitoefening van hun beroep of tegen de arbeidsvoorwaarden van de werkgevers. Door het afschaffen van gildes en coalitie bestond er niet langer een instantie die arbeiders beschermde tegen lage lonen, lange werktijden en zware of ongezonde werkomstandigheden. De Wet Le Chapelier is een voorbeeld van de wijze waarop rijke burgers na de Franse Revolutie hun macht aanwendden om hun sociale en economische positie te verbeteren ten koste van armere burgers.

Neveneffect of doel?

Historici beargumenteerden lange tijd dat de afschaffing van gildes het beoogde doel van de Wet Le Chapelier was, waarbij het verbod op verenigingen van arbeiders en boeren als onbedoeld neveneffect werd gezien. Tegenwoordig wordt de wet door sommige historici eerder beschouwd als een doelbewuste sluwigheid. De Franse historicus Michel Vovelle stelde dat de Nationale Vergadering in het spanningsveld tussen twee conflicterende vrijheden, de vrijheid van vereniging en de vrijheid van arbeid, in het voordeel van de

bezittende klasse besloot. De Wet Le Chapelier had, als reactie op stakingen, een duidelijk repressief karakter, maar was er volgens Sewell niet op gericht arbeiders te onderdrukken. Le Chapelier benadrukte in zijn bijdrage tijdens de discussie vooral het contrarevolutionaire karakter van de corporaties. Sewell beargumenteerde dat de wet op forse tegenstand had gestuit bij een groot deel van de Nationale Vergadering als duidelijk was geweest dat de regels gebruikt konden worden om de rijke, bezittende klasse te beschermen tegen de arme, bezitloze klasse. Gildes en corporaties waren voor de Nationale Vergadering evident een onderdeel van het ancien régime. De Wet Le Chapelier moest, volgens Sewell, worden opgevat als een middel om de revolutie te redden van anti-revolutionaire sentimenten.

Industriële revolutie

De Wet Le Chapelier speelde niet alleen een belangrijke rol in de geschiedenis van de Franse Revolutie, maar werkte ook door in de geschiedenis van de industriële revolutie en de sociale kwestie. Tot aan het einde van de negentiende eeuw werd de Wet Le Chapelier gebruikt om stakingen en arbeidersorganisaties te onderdrukken. In Frankrijk gold de wet bijvoorbeeld nog tot 1864, waardoor arbeiders niet in opstand konden komen tegen de zware werk- en leefomstandigheden waar veel arme mensen sinds de industriële revolutie mee te maken kregen. Socialistische richtten aan het einde van de negentiende eeuw vakbonden op om werknemers te organiseren, maar door de Wet Le Chapelier werden deze organisaties verboden, waardoor stakingen onmogelijk waren. Bij voorstanders van de sociaaldemocratische beweging in de negentiende en twintigste eeuw had de Wet Le Chapelier een slechte naam. Dit heeft vooral te maken met de manier waarop de wet door regeringen was toegepast. Het verbod op gildes en corporaties had betrekking op werkgevers én werknemers, maar werd in de praktijk bijna uitsluitend tegen arbeiders gebruikt. De Wet Le Chapelier was in de tweede helft van de negentiende eeuw voor verschillende Europese regeringen een van de belangrijkste wapens in de strijd tegen de opkomst van socialistische bewegingen. Desondanks paste de Franse regering de wet niet altijd even streng toe. De eerste samenwerkingsvorm van arbeiders in de negentiende eeuw was de vereniging voor wederzijdse hulp bij ziekte, de zogeheten *mutuelles* of ziekenkassen. De ziekenkassen werden beheerd door een lokale vereniging, waaruit een arbeider in geval van ziekte enige geldelijke steun kreeg. Al in de napoleontische tijd nam het aantal *mutuelles* in Frankrijk gestaag toe. In 1821 telde de stad Parijs 138 ziekenkassen, met zo'n 11.000 leden. De Franse regering liet de *mutuelles* bestaan, maar liet wel streng controleren

of de ziekenfondsen het ingezamelde geld niet gebruikten als stakingskas. In een politierapport uit 1825 stond dat een politiecommissaris de vergaderingen van de ziekenkassen bijwoonde en de ledenlijsten en rekeningen persoonlijk controleerde. Zo paste de regering de Wet Le Chapelier weliswaar niet toe, maar stonden arbeidersverenigingen toch onder strenge controle.

Geen verbetering

De Wet Le Chapelier past in een breder patroon waarbij de verlichte hervormingen van de Franse Revolutie uiteindelijk geen verbetering voor het gewone volk betekenden. De belofte van *liberté, égalité* en *fraternité* hield in de realiteit in dat de bezittende klasse de macht kreeg om wetten te maken waarmee haar eigen positie werd versterkt. Een politiek voorbeeld in dit patroon is het algemeen kiesrecht, dat al snel plaats moest maken voor het censuskiesrecht, waarbij het stemrecht was voorbehouden aan vermogende burgers. Ondanks de belofte van vrijheid en gelijkheid ontstond na de revolutie van 1789 in Frankrijk geen egalitaire samenleving. De elite die na de revolutie aan de macht kwam, was voor een belangrijk deel dezelfde elite als tijdens het ancien régime. De bourgeoisie wendde in de jaren na de revolutie de nieuw verkregen macht aan om de eigen sociale, economische en politieke positie te verstevigen ten koste van de arme burgerij. De reguleringen uit Wet Le Chapelier hadden op papier betrekking op werkgevers en werknemers, maar werden in de praktijk alleen gebruikt tegen arbeiders. Onder historici is discussie over de mate waarin de opstellers van de Wet Le Chapelier de onderdrukking van arbeiders, die tot ver in de negentiende eeuw op basis van deze wet voortduurde, beoogd hebben. Voor Europese regeringen was de Wet Le Chapelier vanaf de Franse Revolutie tot de tijd van de industriële revolutie en de sociale kwestie een voornaam instrument om stakingen en verenigingen van arbeiders de kop in te drukken. *Laissez-faire, laissez-passer* betekende, bedoeld of onbedoeld, voor de gewone man geen verbetering. ■

Literatuur

- Wim Couwenberg (red.)**, *Opstand der burgers. De Franse revolutie na 200 jaar* (Kampen: Kok Agora, 1989).
- Niek Pas**, *De razende republiek. Een geschiedenis van Frankrijk in vogelvlucht* (Amsterdam: Prometheus, 2017).
- Simon Schama**, *Citizens. A Chronicle of the French Revolution* (Londen: Penguin Books, 1989).
- William H. Sewell**, *Work and Revolution in France. The language of Labor from the Old Regime to 1848* (Cambridge: Cambridge University Press, 1980).
- Charles Tilly**, *European Revolutions, 1492-1992* (Oxford: Blackwell, 1993).

